

НАПРЯМ 6. Штучний інтелект і цифровізація освіти: нові горизонти розвитку та етичні виклики.

УДК 159.922

СУБ'ЄКТНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Мещеряков Дмитро Сергійович

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії кіберпсихології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Україна, Київ

<http://orcid.org/0000-0001-6831-8654>

e-mail: meoldom@gmail.com

Швидке зростання та подальша взаємointegraція віртуального простору трансформує психологічну суб'єктність сучасної людини, ставлячи перед наукою низку актуальних питань. Якщо раніше цифрова сфера була лише інструментом, то нині вона стала визначальною частиною життя, впливаючи на базові механізми самосприйняття, ідентичності та цілісного становлення особистості.

Цифрове середовище активно втручається у розвиток суб'єкта, змінюючи його внутрішню структуру та коригуючи сценарії розвитку, порушуючи суб'єктний баланс. Віртуальний простір може як сприяти розкриттю внутрішнього потенціалу та розширенню можливостей для самореалізації, так і стати фактором обмеження чи втрати власної суб'єктності. Ключовими тут є сила впливу, характер взаємодії та рівень усвідомленості особистості щодо своєї ролі в ньому. Особливої уваги набуває проблема балансу суб'єктності в умовах масового впровадження великих мовних моделей (LLM). III дедалі частіше виступає не лише інструментом, а й своєрідним «партнером» у комунікації. Це створює небезпеку розмиття меж між автономною активністю особистості та діями, нав'язаними алгоритмами. Індивідуалізація користувацького досвіду, коли

III підлаштовується під кінцевого користувача, створює ідеальні умови для формування залежностей та маніпуляцій. Дослідження свідчать, що III може підсилювати думки, навіювати емоційні стани, що може мати негативні наслідки для суб'єктності, особливо для вразливих категорій (неповнолітніх, неврівноважених осіб тощо).

Виникає нагальна потреба у глибокому науковому осмисленні природи, специфіки проявів і довгострокових наслідків порушеного балансу психологічної суб'єктності у віртуальному просторі. Завдання полягає не лише у фіксації ризиків, а й у пошуку дієвих підходів до гармонізації взаємодії, підтримки та розвитку суб'єктності в нових життєвих умовах (Smulson et al., 2025).

Таким підходом стає суб'єктний, який може застосовуватись для психологічної підтримки, консультування та коучінгу, розвитку особистості, профілактики та корекції цифрових залежностей. Його ключовим завданням є відновлення та розвиток цілісної, автономної і відповідальної суб'єктності особистості, яка нерідко зазнає порушень, в тому числі - під впливом віртуального середовища. У цьому контексті надзвичайно важливим є розвиток та підтримка суб'єктного балансу – гармонізація суб'єктності, що дозволяє уникати як дефіциту чи регресу, так і гіперсуб'єктності чи інших її дисбалансів. Слід відзначити, що використання суб'єктного підходу в такому ключі потребує додаткового напрацювання та досліджень, але для розвитку суб'єктності та суб'єктної активності він вже довів свою ефективність (Smulson et al., 2021; 2023; 2024; Meshcheriakov, 2019, 2024a, 2024b, 2025).

Суб'єктний підхід до психологічного консультування та коучінгу має на меті забезпечення оптимального стану суб'єкта для реалізації ним власної суб'єктності внаслідок гармонії між різними компонентами (Meshcheriakov, 2019) та механізмами суб'єктності (Smulson, Meshcheriakov, Nazar, Dityuk, 2023).

Одним з ключових механізмів суб'єктного підходу виступає балансування суб'єктності, яке передбачає гармонізацію між її різними компонентами (цілі, мотиви, активність, поведінка, саморегуляція) та іншими механізмами (свідомий вибір, рефлексія, креативність тощо). Такий підхід дозволяє людині

підтримувати цілісність, уникати деструктивних впливів цифрового середовища та ефективно реалізовувати власний потенціал у гібридній реальності, де межі між фізичним і віртуальним світом дедалі більше стираються .

Головною метою суб'єктного підходу є відновлення, підтримка та розвиток суб'єктності особистості. Досягнення цієї мети пов'язане з формуванням оптимального стану суб'єкта для його ефективної самореалізації як у реальному, так і у віртуальному просторі.

У межах суб'єктного підходу виокремлюються такі ключові завдання стосовно віртуального простору:

1. Сприяння формуванню та досягненню власних цілей – розвиток уміння визначати пріоритети та ефективно реалізовувати поставлені завдання.
2. Актуалізація вмотивованості до навчання та саморозвитку – підтримка внутрішньої мотивації для постійного професійного та особистісного зростання.
3. Інтелектуальна ініціація та надбання метакогнітивних навичок – стимулювання рефлексії, самоаналізу, детермінації мислення та здатності до усвідомленого навчання.
4. Навчання самостійності та свободі вибору – розвиток автономності у прийнятті рішень, усвідомлення відповідальності за власні дії та вибір.
5. Стимуляція соціальної активності та комунікативності – підтримка ефективної взаємодії з іншими, розвиток навичок співпраці і конструктивного обміну інформацією.
6. Сприяння ініціативності та самореалізації – сприяння активному включенню в різні види діяльності та реалізації власного потенціалу.
7. Тренування прогностичності та стратегічного мислення – формування здатності передбачати наслідки рішень, планувати розвиток і адаптуватися до змінних умов.
8. Розвиток критичного мислення у цифровому середовищі – уміння оцінювати інформацію, алгоритми та цифрові інструменти для прийняття обґрунтованих рішень.

9. Гармонізація взаємодії з віртуальними та реальними контекстами – підтримка інтеграції досвіду та діяльності у фізичному та цифровому світах.
10. Сприяння формуванню стійкої ідентичності – запобігання фрагментації «Я» у віртуальному просторі та розвиток цілісності особистості.
11. Встановлення суб'єктного балансу – забезпечення гармонії між компонентами та механізмами суб'єктності для збереження її стійкості й гнучкості.
12. Профілактика та подолання цифрових залежностей і розладів суб'єктності.
13. Психологічна підтримка, зокрема у віртуальному середовищі – допомога людині у збереженні внутрішньої цілісності та оптимального стану.
14. Захист від деструктивних впливів цифрового середовища – формування психологічної стійкості до маніпуляцій, перевантажень та фрагментації ідентичності.
15. Збереження та розвиток автентичності й ідентичності у віртуальному середовищі, запобігання розриву між реальним і віртуальними «Я».
16. Оптимізація онлайн-активності – формування здатності свідомо керувати власною присутністю у цифровому просторі, підтримуючи психологічний та життєвий баланс.
17. Підвищення психологічної стійкості до інформаційних впливів, маніпуляцій та викликів гібридної реальності.
18. Сприяння особистісному зростанню та реалізації суб'єктного потенціалу в умовах цифровізації суспільства.
19. Зміцнення психологічної стійкості – підвищення здатності витримувати стреси, викликані цифровими загрозами та інформаційними війнами (Maksymenko, Nazar, 2024).
20. Інтеграція реального та віртуального досвіду – забезпечення гармонійного поєднання двох вимірів життя для цілісного розвитку особистості.
21. Підтримка мотивації до навчання та саморозвитку – використання цифрових ресурсів як інструменту розвитку, а не виключно для розваг.

- 22.Критичне осмислення впливу AI – розвиток здатності аналізувати, як алгоритми штучного інтелекту впливають на свідомість, рішення та поведінку.
- 23.Адаптація до гібридної суб'єктності (людина + AI) – осмислення нових форм взаємодії, де суб'єктність особистості частково розширюється через технології.
- 24.Запобігання залежності від AI-технологій – підтримка автономності особистості у прийнятті рішень, уникнення повної делегації власної суб'єктності алгоритмам.

Суб'єктний підхід опікується метою та цілями суб'єкта та сприяє у встановленні такого (суб'єктного) балансу особистості, який дозволить ефективно їх досягти. Таким чином забезпечуючи гармонізацію психологічної суб'єктності в умовах цифровізації, водночас мінімізуючи ризики та відкриваючи можливості для зростання й самореалізації особистості.

Висновки. Швидкий розвиток віртуального простору докорінно змінює умови становлення психологічної суб'єктності, створюючи як нові можливості, так і ризики — порушення балансу, залежності та розмиття ідентичності. Особливу актуальність має вплив ІІІ та великих мовних моделей, які можуть як підсилювати когнітивні процеси, так і знижувати автономність особистості.

У цих умовах суб'єктний підхід стає ключовою стратегією психологічної підтримки, спрямованою на відновлення й розвиток цілісної та відповідальної суб'єктності. Основними завданнями є: формування життєвих цілей, розвиток критичного й стратегічного мислення, підтримка мотивації та соціальної активності, профілактика залежностей і захист від інформаційних впливів. Важливими також є адаптація до гібридної суб'єктності «людина + AI» та інтеграція реального й віртуального досвіду. Таким чином, суб'єктний підхід не лише мінімізує ризики цифровізації, а й відкриває можливості для самореалізації та зростання у гібридній реальності.

Список використаних джерел:

1. Maksymenko, S. D., & Nazar, M. M. (2024). *Informatsiino-psykholohichni zasady mentalnoho protystoiannia rosiiskii ahresii v hibrydnoi viini: naukove doslidzhennia* [Information and psychological foundations of mental resistance to Russian aggression in hybrid war: a scientific study]. Vydavnytstvo Liudmyla [in Ukrainian]
2. Meshcheriakov, D. S. (2019). *Rozvytok subiektnoi aktyvnosti doroslykh korystuvachiv sotsialnykh merezh* [The adults' subjectness activity development in social networks]. [Doctoral dissertation, NAES Ukrainy, In-t psykholohii imeni G.S. Kostiuka]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Meshcheriakov, D. S. (2024). *The balance of subjectness in virtual space*. Proceedings of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference "Cyberpsychology in the Information Society: Support, Training, Development" (15 October–15 November 2024). Kyiv. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742781>
4. Meshcheriakov, D. S. (2025). *Dysbalansy ta inshi rozlady sub'yektnosti u virtual'nomu prostori* [Disbalances and other disorders of subjectivity in the virtual space]. Proceedings of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference "Cyberpsychology in the Information Society: Support, Learning, Development," May 19–June 19, 2025. Kyiv, Ukraine. https://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2025/Meshcheriakov_Dmytro_2025.pdf
5. Panok B., Shevchenko A., Nazar M., Starkov D., Meshcheriakov D., Shevtsov A. 2025. Methodological principles of educational and psychological chatbot development. *Information Technologies and Learning Tools*, T.106, 2. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v106i2.5872>
6. Smulson, M., Nazar, M., Meshcheriakov, D., Ditjuk, P., Zinchenko, O., & Starkov, D. (2025). Role of the virtual space in psychological support of adult Ukrainian civilians during wartime. *International Journal of Education and Information Technologies*, 19, 1–9. <https://doi.org/10.46300/9109.2025.19.1>

7. Smulson, M.L., & Meshcheriakov, D.S. (2021). Subyekt i subyektivist u zarubizhnii psykholohii: niuansy terminolohii ta perekladu [Subject and subjectness in foreign psychology: nuances of terminology and translation]. *Technologies of Intellect Development*, 5(1), 29. <https://doi.org/10.31108/3.2021.5.1.9> [in Ukrainian]
8. Smulson, M.L., Ditiuk, P.P., Kovalenko-Kobylianska, I.H., Meshcheriakov, D.S., & Nazar, M.M. (2021). *Psychological mechanisms of the adults subjectness becoming in the virtual space: a monograph*. Smulson, M. L. (Ed.). Vydavets Viktoriia Kundelska [in Ukrainian].
9. Smulson, M.L., Dityuk, P.P., Nazar, M.M., Meshcheriakov, D.S., Zinchenko, O.V., Starkov, D.Yu., et al. (2024). *Proiektuvannia virtualnoho osvithnoho prostoru rozvytku subyektnosti doroslykh v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy: monohrafiia* [Designing a virtual educational space for adult subjectness development in the conditions of post-war recovery of Ukraine: Monograph]. In M.L. Smulson (Ed.). Kyiv. [in Ukrainian]
10. Smulson, M.L., Meshcheriakov, D.S., Nazar, M.M., & Dityuk, P.P. (2023). The concept of designing a virtual educational space with the potential for the development of adult subjectness. *Technologies of Intellect Development*, 7(1) (33). <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.1.4> [in Ukrainian].